

Carlo Michelstaedter

PREPRIČANJE IN RETORIKA (1910)

μανθανω δ'οθουνεκα
εξωρα πρασσω κουνκ εμου προσεικοτα

Sofokles¹

Prvi del

O PREPRIČANJU

I.

PREPRIČANJE

Αιθεριον μεν γαρ σφε μενος ποντονδε διωκει,
ποντοσ δ'εσ χθονος ουδας απεπτυσε, γαια δ'εσ αυγασ
ηελιου ακαμινατος, ο δ'αιθερος εμβαλε διναισ:
αλλοσ δ'εξ αλλου δεχεται, στυγεουσι δε παντες.²

(Empedokles)

¹ »Vem, da mi ne bo koristno to, kar počenjam« (Sofokles, *Elektra*, 617–618). Če ni drugače navedeno, so opombe prevajalčeve in upoštevajo kritično izdajo Michelstaedterjevega dcla (C. Michelstaedter, *La persuasione e la rettorica*, ur. S. Campailla, Adelphi, Milano 1992⁵).

² Cit. po Mullachovi zbirki *Fragmenta philosophorum graecorum*, vol. I: *Poseos philosophicae caeterorumque ante Socratem philosophorum quae supersunt*, Parisiis, Firmin Didot, 1860, 32–35; prim. Diels-Kranz. (*Die Fragmente der Vorsokratiker*, griechisch und deutsch von Hermann Diels, hrsg. v. W. Kranz, erster Band, Zürich, Weidmann, 1971¹⁵) 115, 9–12. »Kajti sila etra jih vrže v morje, / morje jih pljune na zemljo, zemlja v žarkc neumornega sonca, in ta jih meče v vrtince etra; / vsak jih od drugega sprejme, vsi jih sovražijo.« Razlika med besediloma je razvidna iz

Vem, da si želim, vendar nimam tega, česar si želim. Utež je obešena na kavelj. Visi in trpi, saj ne more z njega. Visi, ker teži k tlom; če visi, pa je tudi odvisna od njega.

Ustrezimo ji, rešimo jo odvisnosti. Spustili jo bomo, da bo potešila svojo lakoto in prosto padala, dokler se bo padanja veselila. Nikjer ne bo potešena. Še vedno bo silila naprej: naslednja točka leži nižje od sedanje. Dokler bo obstajala nižja točka (οφρα αν μενη αυτον), se ne bo zadovoljila. Ko bo dosegla to točko, le-ta ne bo več privlačna, saj ne bo več nižja. *Nižje točke privlačujejo utež*, a ji neprenehoma uhajajo. Venomer se je oklepa želja po nižjem: neskončno bo hrepenela in silila navzdol.

Ko bi namreč nekje postala – ko bi zmogla *zaobjeti* svoje bodoče neskončno padanje –, tedaj ne bi bila več tisto, kar je: *utež*. Ta namreč obstaja, dokler nima obstanka. Če ne bi potrebovala ničesar, če bi bila končna, dokončna, ko bi dosegla sebe – takrat bi nehala obstajati. Utež si je sama v napoto. Ni odvisna od drugega, razen od sebe, pa ji ni dano, da bi bila kdaj potešena. *Prepričanja ne more doseči*.

110

Prav tako tudi vsako življenje ni nikdar sito sedanjega življenja. Toliko je namreč življenje, kolikor se nadaljuje, nadaljuje pa se toliko, kolikor mu primanjkuje življenja. Če bi življenje zmoglo *zaobseči* sebe, tu in zdaj, če ne bi čutilo več pomanjkanja, bi prenehalo biti: življenje ne bi bilo več življenje.

V prihodnosti je marsikaj takega, da čutimo njegovo privlačnost, po njem pa zaman hrepenimo v sedanjosti.

Odpravim se na goro – vrhovi me pozivajo, želim priti do njih – stopam vse višje, slednjič pridem do vrha. Mar s tem pridobim – goro? Visoko sem nad ravnino in morjem, pogled je uprt v prostrano gorsko obzorje; pa vendar, vse to

tekstovnokritične opombe Sergia Campailla v delu C. Michelstaedter, *La persuasione e la rettorica*, ur. S. Campailla, Adelphi, Milano 1992³, cit. str. 115 »Mullach pripisuje te stihе pesnitvi Περὶ φουσεως, po Dielsovem mnenju pa so povzeti iz pesnitve Καθαρμοι. V Dielsovi izdaji (v. 11) beremo φαιθοντος (svetlobnega), ne pa ακαμνατος (neumornega). Verze navaja tudi Plutarh (*De Iside*, 361 c), ko v zvezi z metempsihozo pri Empedoklesu omenja, da duhovi plačujejo kazen za krivdo, dokler ne dosežejo očiščenja. Mullach razume besede *haec per diversa elementa jactatio* v smislu preobrazbe v leteče, vodne in kopenske živali. Kazen primerja s tistim, kar Vergil opisuje v šesti knjigi Eneide (VI, 739–742).«

mi ne pripada. To, kar vidim, ni v meni. Morje se lesketa v daljavi – moje bo, spustil se bom k obali, poslušal glas morja, zaplul nad njim in se ga veselil. Zdaj pa, ko sem na morju, se mi »uho ne napolni s poslušanjem«,³ ladja pluje nad zmeraj novimi valovi, »oklepa se me ista žeja«: lahko skočim v morje, lahko se predam valovom – kjer sem jaz, tam ni morja. Rad bi objel vodo, valovi pa se lomijo pred plavalčevimi zamahi. Morje ne bo moje, pa naj izpijem morskno sol, pa naj se poigram z valovi kot delfin ali naj še celo utonem. *Ostajam sam, različen sem sredi morja.*

Človek išče zavetja pri ljubljeni osebi, svoje lakote pa ne more potešiti: poljubi, objemi, vsa dejanja, ki se jih ljubezen lahko omisli, ne morejo združiti ljubimcev. Ljubimca bosta še vedno dva: ostala bosta osamljena v svoji razliki, cden pred drugim.⁴

Ljudje se žalostijo zaradi osame, saj se počutijo osamljene, ko so sami s sabo: zdi se jim, da *nikogar* ni zraven njih, da jim primanjkuje vsega.

Kdor pa je sam s sabo (μὲν), ne potrebuje drugega, ki bi ga v bodoče pričakalo (μὲν αὐτῶν): vse ima v sebi.⁵ »Ne bo tega, da je bil in bo, sam je, tu in zdaj, danes, zbran v večnosti.«⁶

Človek pa pričakuje od bodočih in drugih stvari ravno tisto, česar nima: želi si *samega sebe*. V želji in v skrbi za bodočnost *vselej beži pred svojo sedanjostjo*.

Za razliko od stvari, ki so od njega različne, je stalno drugačen, naprej se giblje v času. To, kar hoče, mu je dano; iz želje po življenju pa se oddalji od sebe: *ne ve, kaj hoče*. Njegov namen ni njegov namen, ne ve, čemu kaj počenja. Njegovo delovanje je *trpno*. Sebe nima, dokler živi v njem nezmanjšljiva, temna lakota po življenju. *Prepričanja ni v tem, ki ne živi od sebe*. Ta je namreč sin in oče, hlapec in gospodar tega, kar je okoli njega, kar je bilo pred njim in bo prišlo po njem: tak je, kot je stvar med stvarmi.

³ Prid 1,8.

⁴ Prim. Lukrec, *De rerum natura*, IV, 1101–1111.

⁵ Grški glagol v neprehodni obliki pomeni »ostajam«, v prehodni pa »čakam na«.

⁶ Petrarca, *Trionfo dell' Eternità*, 67–69: »Non avrà loco fu sarà né era ma è solo, in presente e ora e oggi e sola eternità raccolta e ntera«. Michelstaedter dodaja v opombi: »in Parmenides: οὐ ποτ' ἔην οὐδ' ἔσται, ἐπεὶ νῦν ἐστὶν οἴου παν, ἐν ἑυνεχῆς [Mullach 61–62; Diels 8, 5–6: »Niti ni nikdar bilo, niti ne bo, kajti je v sedanjosti, vse skupaj, / neločljivo eno«].

Sredi drugih je vsakdo sam in različen. Njegov glas ni njegov glas, sami ne poznamo svojega glasu, ta pa do drugih ne pride. "Razgovori se utrudijo".⁷ Vsak se vrti okoli svoje osi, os pa mu ne pripada; drugim ne more dati kruha, saj ga še sam nima.

Kdor nima prepričanja, ga ne more dajati drugim (μητι δυναται τυφλος τυφλον οδηγειν)⁸ (Luka).

Prepričanje ima, kdor *ima svoje življenje v sebi* – duša na otokih blaženih (η γυμνη ψυχη εν τοις των μακαρων νησοις)⁹ (Gorgijas).

Ljudje pa iščejo την ψυχην in izgubijo την ψυχην¹⁰ (Matej).

II.

UTVARA PREPRIČANJA

112

οι δε φοπευνται
κωφοι ομως τυφλοι τε, τεθηποτες, ακριτα φυλα,
οις το πελειν τε και ουκ ειναι ταυτον νενομισται
κ'ου ταυτον.¹¹

(Parmenid)

Vsa živa bitja se prepričajo, da je življenje nenehno primanjkovanje. Zaradi tega sleherni živa stvar umira tako, da živi naprej v vsakem trenutku.

I.

Vse se pretaka v času, iščoč sebe, in se preriva do dejanske biti. Čas je neskončen: ko bi moglo bitje zaobjeti sebe in obstati, to bitje ne bi bilo več volja do življenja (απειρον ου αι τι εξω).¹² Neskončen pa je tudi *prostor*, saj ni stvari,

⁷ Prid 1,8.

⁸ Lk 6, 39: »Ali more slepec slepca voditi?«

⁹ Platon, *Gorgijas*, 523b. Prim. 523a–524a.

¹⁰ Prim. Mt 16, 25: »Zakaj kdor hoče svoje življenje rešiti, ga bo izgubil.«

¹¹ Mullach, 48–51: »Vlečejo se / skupaj nemi in slepi, presenečeni, zmedna množica, / za katero sta bit in nebit isto / in nista isto.«

¹² »Neskončnost, zunaj katere je vselej kaj.«

ki ne bi bila volja do življenja (απειρον ου ουδεν εξω).¹³ Življenje bi obstalo, če čas ne bi nenehno odlagal življenja v naslednji trenutek. Če bi lahko obstalo v *eni* točki, bi življenje bilo *eno*, *negibno*, *brezoblično*. Nujni beg pred časom nujno zahteva raztezanje v prostoru, *stalno preobrazbo*: od tod *neskončna raznolikost stvari*. Η φιλοψυχια παντοια γιννεται προς τον βιον.¹⁴ – Volja namreč ni nikjer potešena, vse se uničuje tako, da se godi in premineva. Παντα ρει, brez postanka se prevrača v raznolikih željah. Spreminjanje stvari, ki se dovrši in obenem ostaja nedovršeno ob vsakem času, pa ostaja neskončno in nespremenljivo ... τοδε δη βιοτον καλεουσι.¹⁵

Kdo pa kliče (καλει)? Kdo poziva življenje? Kdo se ga zaveda?

Če bi življenje našlo svoj pristan, če bi našlo potešitev, če bi doseglo mir in nespremenljivost, ne bi bilo niti pomanjkanja niti zavesti o absolutni biti. Vse se spreminja v neskončnem, infinitezimalnem valovanju; ni stvari, ki bi se lahko zavedela samega valovanja.

1. Volja pa je v vsakem trenutku volja do danih stvari.

Kot ji povsod jemlje *obstane*k, tako ji čas tudi jemlje prepričanje: *stvari ni mogoče imeti*, marveč je mogoče edino *spreminjati se glede* na neko stvar, stopiti v *razmerje* z njo. Kolikor nekdo *ima* kako stvar, tudi ta stvar *ima* njega.

2. Določevanje je prisojanje vrednosti: zavest.

Točka »imeti« pravzaprav ne obstaja. Obstaja le – in to je vse – volja imeti kaj določenega, se pravi, obstaja le določeno prisojanje vrednosti, določena zavest. Če se v sedanosti vzpostavi *razmerje* s kako stvarjo, ta, ki je razmerje vzpostavil, meni, da to stvar že ima. V resnici pa smo tu pred golo možnostjo: *finita potestas denique cuique* (Lukrec, I, 70).¹⁶ V βιος αβιος¹⁷ pa sta možnost in dej isto. *Transcendentni Dej*, »zbrana in cela večnost«, *prepričanje*, zanika čas in voljo kot znamenje manka.

¹³ »Neskončnost, zunaj katere ni ničesar.«

¹⁴ »Hrepenenje po življenju poganja množstvo k življenju.« Izraz Φιλοψυχια navaja Platon: prim. *Apologija*, 37 c; *Zakoni*, 944c; *Gorgijas*, 512c.

¹⁵ Empedokles, DK 15,2: »Temu torej pravijo življenje.«

¹⁶ »Vsaka stvar ima omejeno moč.«

¹⁷ »Neživo življenje« v smislu »nemogoče življenje«.

Dejanskost, sleherna sedanjost, tudi tista, ki ji kakorkoli že pravimo življenje, je neskončno in raznoliko spajanje določene *možnosti*, ki se nam kaže v svojih raznovrstnih vidikih – je nestanovitna zavest s stanovitnim korelatom.

3. *Nobena stvar ni po sebi; vsaka stvar je naravnana na določeno zavest.*

Εως ἂν παρῆ μοι ἐλπίς τις – μὲναι μοι τι:¹⁸ dokler si kaj želim, tej stvari prisojam vrednost – nekaj je zame.

4. *Življenje je neskončno sovisje zavesti. Smisel življenja ἀλλοιούται ὁκωσπερ ὁκοτᾶν συμμίγη θυοματᾶ θυομασιν*¹⁹ (Heraklit).

»Vsaki stvari je dan njen čas in njen trenutek je dan vsaki volji pod nebom.«
»In videl sem, da je Bog dal sinovom človekovim, da bi bili zaposleni. – Vsako stvar je naredil primerno v njenem času – in sicer je postavil svet v njihovo srce, da bi človek ne našel dela, ki ga je Bog počel od glave do nog« (Pridigar, tretji del).

114 Predstavljajmo si kako določilo volje, kot da bi živelo zase, ločeno od preostalih. Na telesni ravni bi to mogel biti želodec: želodec je lakota, je prisojanje vrednosti hrani, je zavest, da je svet mogoče pojesti. Ker živi zase, ga doleti smrtna bol: ko kaj poje, se z jedjo ugonobi. Ko pride do kemijskega spajanja dveh snovi, vsaka od njiju poteši določilo druge, tako da se odtuji lastni naravi; spremeni se zaradi vzajemnega vpijanja. *Življenje teh snovi je samomor*. Za primer vzemimo klor: vselej je tako požrešen, da je pri priči mrtev. Oživimo ga in ga postavimo *zraven* vodika: živel bo samo za vodik, vodik mu bo edina vrednota na svetu – pravzaprav mu bo vodik svet sam: združiti se z vodikom bo zanj pomenilo toliko kot življenje.²⁰ Ta luč bo zasijala nad slehernim klorovim atomom, ko se bo v lastnem kratkem življenju *približal* vzajemnemu prebu-

¹⁸ »Če je upanje še mogoče, mi nekaj še ostaja.«

¹⁹ Mullach 87: »Spreminja se, kot bi se dišave pomešale z dišavami.« Prim. različico DK 22 B 67, v: *Predsokratiki*, Ljubljana 1988, str. 76. Michelstaedter dodaja v opombi: »Besedo θυοματᾶ je dodal Mullach. Najbrž to sploh ni primerno, saj Heraklit poroča, kako se stvari nepretrgoma spreminjajo, če jih opazujemo skozi dim. Vsekakor Mullach o tem ve precej več kot jaz.«

²⁰ Michelstaedterjeva opomba: »Sposobnost določene snovi, da se spoji z drugo, kemiki označujejo z izrazom *valenca*. Izraz je zelo primeren; valenca je korelat vrednosti (*valore-valenza, saporesapienza, sentore-sentenza*). Klorova valenca sicer nastopa tudi do drugih snovi, a to zadeve bistveno ne spremeni. Delajmo pa se vsaj za trenutek nevedne in predpostavljamo, da je kloru samo do vodika – ali pa utišajmo svojo vse preveč strogo in izučeno zavest in kratkomalo poimenujmo *vodik* vse tisto, kar ima valenco za klor.«

janju. Ko bo ljubezen potešena, *bo ugasnila tudi luč*: za klorov atom bo prišel konec sveta. Vodik je samo dal znak kloru, *pomežiknil* je atomu, čigar oko ni moglo videti drugega kot vodik. Takšna ljubezen ne izhaja iz potešenega življenja, iz prepričanja, marveč iz medsebojne potrebe, ki ne pozna življenja drugih. Njuna svetova sta bila različna, a v nekakšnem sovisju: klorovodikova kislina je pričakala in prejela življenje iz njenega smrtnega spajanja.

Eno določilo se uveljavi z uveljavljanjem drugega, ker je v drugem videlo lastno uveljavitev. Njuna ljubezen je sovraštvo, njuno življenje pa je smrt.

Klorovodikova kislina je bila vnaprej določena v klorovi in v vodikovi zavesti, še preden sta se spojila; po spojitvi sta klor in vodik še vedno v zavesti klorovodikove kisline, ki je določena z njima; vodik, klor in klorovodikova kislina pa so v zavesti vseh ostalih stvari: določeno je, če se bodo uveljavili ali ne, če bodo takšni, kakršni so, in če bodo tam, kjer so.

Vseeno je, kdaj pride do spojitve in če sploh pride do nje. *Sovisje ohranja svojo celovitost in svojo neskončnost v dejanskosti, ki teče s časom; preteklost in bodočnost sta v njej – vseeno je, ali se kaj zgodi ali ne.*

Ο Ηρακλειτος γαρ φησιν, οτι και το ζην και το αποθαινειν και εν τω ημας ζην εστι και εν τω τεθνααι.²¹

Toda temu ščepcu klora pri tem gre za življenje ali smrt. Odkar se je priklatil k *smrtnemu življenju*, kakorkoli že se je to zgodilo, in prejel klorovo zavest, je trpel pomanjkanje in obupano hrepenel. Njegovo oko je *zrlo v temo* in ni videlo stvari, ki bi bila zanj: njegovo življenje je bilo *smrtna bolečina*. Ko pa mu približamo vodik, tedaj v temi zasije oddaljena, nedoločena luč. Prebudil se bo v somraku in začel upati. Slednjič bo vodik prav *blizu*: tedaj bo klor *jasno* ugledal obzorje in *uveljavil* svoje *zagotovljeno življenje* – v *smrtnem užitku združenja*.

Ko je bil vodik daleč, mu je primanjkovalo vsega, pa sam ni uvidel, kaj mu manjka. Hotel je, a ni vedel, kaj hoče. Ko ga pa postavimo v stik z vodikom, ko se ga vodik dotakne, tedaj *hoče njega*. Ta dotik, ta *kontingenca* je v življenju drugih stvari, ki so kloru zastrite. Klor ne more sam k vodik, ne more si

²¹ Mullach, 60 (po Sekstu Empiriku, *Pyrrh.*, 230): »Kajti Heraklit pravi, da sta življenje in umiranje v našem življenju in umiranju.« Prim. DK 21 B 15 in DK 21 B 26.

priskrbeti tiste bližine – nima *gotovosti*, da se bo uveljavil, in nedejaven čaka. Čas mu hotenje zmeraj odlaga v preteklost: klor noče, marveč je hotel,²² kajti nujen pogoj njegovega določenega hotenja ni v njem samem, ampak v tem, kar je zanj skrivnost, neskončna temnost, kontingenca stvari, slučaj – je v zavesti drugih stvari. – Ker čuti, da mu ves čas ne koristi, se klor *dolgočasi*, ko je vodik daleč.

Toda volja ne trpi dolgočasje in ne ostaja nedejavna v čakanju. Zavest točkovnega določila se razširi s pomočjo neskončnega mnoštva oblik: določila se povežejo v širše sestave, da si lahko uvidevno priskrbijo bližino, s pomočjo katere se bo vsako med njimi postopoma uveljavilo in oživel. S pomočjo sestava vsako določilo vztraja in se zmore spet uveljaviti. Želodec ni lačen zaradi sebe, *marveč zaradi telesa*.

Hrana pa zadeva le želodec – čeprav se telo prepusti jedi, ga ta ne prevzame v celoti. Želodec obenem izrabi hrano in sebe, če je ves lakota, telo pa z jedjo zapolni lakoto – zato pa ima več možnosti, da vztraja. – Potešitev določenega pomanjkanja dovaja nove potrebe v kompleks določil. Sestav je sit le v tistem oziru, ne pa v vsem. Ko se namreč uveljavi eno med določili, je merilo pravzaprav *napoved* drugih: kompleks določil ni kaos, ampak *organizem*.

116

Skozi nedoločno meglo, ki ovija stvari, bog *daje*, da se *zasveti* stvar, ki je koristna organizmu, ta pa se nagne k njej, kot bi mogel potešiti vso svojo lakoto v njej, kot bi mu ta imela dati vse življenje, *absolutno prepričanje*. A preudarni bog ugasne luč, sicer bi zloraba preseгла uporabo. Žival, ki je bila v nečem potešena, se obrne tja, kjer se pokaže nova luč, ki jo je dobrohotni bog prižgal. Z vsem svojim upanjem sili tja, dokler ta spet ne ugasne in ponovno zabrli drugje ... Ne čuti, da je nit njenega življenja vsakokrat pretrgana, ne obupa, če se ji luč neprestano prikazuje kot blisk v poletni noči. Kajti v tisti luči *se sveti vsa njena bodočnost*: lov na drugo žival je možnost hrane, spanja, pijače, spanja, ležanja; v jedi je možnost teka, počitka itn.

Bog je moder. Živali se vsakokrat prikupi živali tako, da jemlje argumente iz njenega življenja. S svojim svetlobnim razorom jo vodi skozi temo stvari, da bi se *še vedno ne prepričala* – dokler se žalostni igri nekje ne spotakne.

²² Miselni prehod je po sebi nejasen. Michelstaedter ga pojasnjuje v opombi, ki je domala ne- prevedljiva: »Difatti: indicativo: voglio; condizionale: *ebbi* a volere – vorrebbe – vorrei.«

Dobrohotni in previdni bog je bog φιλοψυχία,²³ *luč* jc *užitek*.

Določeno je, da vsaka žival pride v stik s stvarmi svoje določene ljubezni; te so zanj v prihodnosti, sama pa ne vidi vsega, kar oni bog počne. Ko bi namreč uvidela, da je »led tam pri vrtnici«, da sta »skoraj skupaj mraz in toplota«,²⁴ bi svoje duše ne natlačila »prej, zdaj, včeraj, zjutraj in zvečer«.²⁵ Ne vzdržala bi v času. Ljudje pravijo, da »umre, kdor Boga vidi«.

Njena volja po bitju pa je tako zazrta v samoohranitev, da pri zdajšnji uveljavitvi že pripravlja prihodnjo bližino za uveljavitev drugega določila: v vsakem je napoved drugih. V sleherni sedanji praznini se napaja s prihodnostjo; gotovost v prihodnost ji dajejo jasna znamenja v sedanjosti. Zaupa in *sine cura* skrbi za prihodnost.

Vol nikoli ne zoba pšenice, vselej prežvekuje seno. Pri prebavi ga to ne moti: *vodi ga užitek*. Pšenica mu ne ugaja, seno pa mu je sladko, to pa zato, ker mu koristi. Koristi pa mu tisto, kar mu ugaja in dokler mu ugaja. V sladkosti pridejo do izraza vsa določila, kolikor je stvari treba za njen obstoj. V zdajšnjem *okusu* sena je sladka obljuba njegove bodočnosti, v njej ždi določila drugih stvari, napovedi določene prihodnosti. S pomočjo *okusa* vol *izkusi*, kaj je zanj dobro,²⁶ kaj omogoča njegovo ohranitev, kaj polagoma dovršuje izmenjavo njegovih potreb. *V okusu je prisotna vsa njegova oseba*. Ta *okus* spremlja *vsako dejanje organskega življenja*. Zato pravi Pridigar (III, 12): »In videl sem, da zanje ni dobro, če ne zato, kolikor ga sami uživajo in kolikor jim dobro dene v njihovem življenju; in četudi človek vidi dobro v jedi, v pijači in v vsaki svoji dejavnosti, mu to dobro daje bog.«.

117

V krogu stvari, ki so mu po godu, se človek vrti okoli tečaja, ki mu ga je dal bog (προυπαρχει). Za lastno ohranitev *skrbi, ne da bi bil v skrbi* zanj; za njegovo bodočnost skrbi *užitek*.

Vsaka stvar, ki jo človek ima za *svojo*, ker je koristna njegovi ohranitvi, ima zanj sladek okus. Uveljavljajoč se s svojo močjo nad vsako stvarjo, od nje iztrže laskavo priznanje: »*Ti si*.«

²³ Michelstaedterjeva opomba se glasi: »Amore alla vita, viltà« (Ljubezen do življenja, podlost).

²⁴ Petrarca, *Trionfo del tempo*, v. 49–50: »...il ghiaccio e li presso la rosa, quasi in un punto il gran freddo e il gran caldo«.

²⁵ *Trionfo dell'eternità*, v. 65: »Dianzi, ier, mattino e sera«.

²⁶ Michelstaedter pojasnjuje v opombi: »*Sapio* = ho sapore = so«. Glagol "sapere" pomeni hkrati "vedeti" in "imeti okus". Poved se v izvirmiku glasi: »Pel *sapore* esso *sa* ciò che è per lui buono.«

S svojim dejanskim uveljavljanjem se človek vsakokrat počuti višjega od sedanjega trenutka in od razmerja, ki pripada temu trenutku. Če zdaj počenja to, bo nato počel ono, če je zdaj tu, bo nato tam. Vselej se čuti enakega ob različnem času in stvareh. Poreče si: »Jaz sem.«

Stvari, ki so okoli njega in čakajo na njegovo bodočnost, *njegove stvari*, so *edina* absolutna neizpodbitna stvarnost – z vsem tem, kar je pri njej dobro in slabo, boljše in slabše. Človek ne pravi: »To je zame«, ampak: »To je«; ne pravi: »To mi ugaja«, marveč »To je dobro«: to pa zato, ker je tisti jaz, za katerega je stvar dobra ali sploh obstaja, njegova zavest, njegov užitek, njegova aktualnost, ki je zanj mirna in absolutna, zunaj časa. Je on in je svet. Stvari na svetu pa so dobre ali slabe, koristne ali škodljive; človek zna »zavračati hudo in izbirati dobro«²⁷ (Izaija), ker njegova aktualnost hrani v užitku (ali njegovem nasprotju) *organizirano napoved* tega, kar je koristno za ohranitev organizma, ki iz daljave ustvarja bližino, nujno za bodočo uveljavitev. –

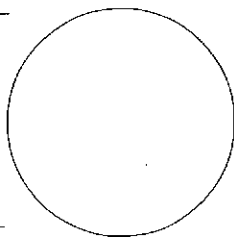
To pa je razlog, da mu ni vseeno za vse stvari. Stvari je moč presoditi glede na njihov namen. Ta namen je v zavesti človeka neovržen, trden, sije med indiferentnimi stvarmi; kar vsakokrat *stori*, ni storjeno slučajno, ampak *se zagotovo in razumno podreja* namenu. Kakor pravi »jaz sem«, tako poreče tudi: »Jaz vem, kaj počenjam, ker to sam delam; ne ravnam slučajno, temveč povsem zavestno in prepričano.« – *S tem se živeče prepriča, da je življenje katerokoli življenje, ki ga živi.* –

II.

Svet pa se ne maje, dokler je človek na nogah – in človek je na nogah, dokler ima mesto na svetu, kjer se lahko osnuje. μενει γαρ αυτος απερ αν αυτων μενη: stvarne so zanj stvari, ki ga čakajo v bodoče

– μενει με τι –

– παρεστι ελπις –

– Μενει τι –

– αρνω –²⁸

²⁷ Iz. 7, 16.

²⁸ »Nekaj je – nekaj je zame (me pričakuje) – ostaja upanje – zadosten sem.«

To je brezizhodni krog iluzorične individualnosti, ki povišuje določeno osebo, določen namen, določen razlog. To je *neadekvatno prepričanje*; primerno se zdi samo svetu, ki si ga predstavlja. – Vsakdo ima svoj svet za *sam* svet: vrednost tega sveta je korelat njegove *valence*, njegov *okus* je korelat *vednosti*. Moj svet ni drugo kot moj korelativ: je moj užitek. Filozof zato pravi: *ομοιαζεται καθ'ηδονην εκαστου* (Heraklit).²⁹ – Vsakdo *ve*, kolikor *hoče*, vidi, kolikor *živi*: kolikor mu užitek vsakokrat napoveduje in približuje oddaljene stvari. Toliko jih lahko *zaobjame*, kolikor jih *more* zajeti.

Isto *sta* moje življenje in svet, ki ga živim.

Tako pravi Parmenides: *τῦτον εστι νοειν τε και ουνεκεν εστι νοημα*.³⁰

Človekov *smoter*, njegov *razlog* za *bivanje*, *smisel*, ki ga pripisuje vsakemu svojemu dejanju, spet ni drugo kot njegova ohranitev. Utvara *prepričanja*, da stvari hočemo, ker imajo vrednost na sebi, da se ravnamo, kot bi imeli pred sabo jasen cilj, ter da se kažemo kot razumni posamezniki – vse to ni drugo kot *volja do sebe v bodočnosti*. Človek noče videti in ne vidi drugega razen sebe: *ανθρωπος εν ευφρονη φαιος απτει εαυτω* (Heraklit).³¹

119

Ker si v sedanjosti lahko le umanjka, človek hoče sebe v prihodnosti; tega pa ne *more* storiti drugače kot skozi posamična določila, ki ga silijo v isto tudi v bodočnosti. Obrača se na poti posameznih potreb in vselej ubeži sebi. *Sebe ne more ujeti*, ne more podati razloga zase: *prisiljen je* prisojati vrednost svoji osebi, ki jo določajo stvari, in stvarem, ki jih potrebuje. Z njihovo pomočjo se sam ohrani, te pa ga v času *odtegujejo* stran in ga razpršijo.³² – Človek pride k življenju in se rodi po tuji volji, dana mu je os, okoli katere se vrti, dane so mu stvari, ki jih ima za svoje. Ima jih, a tudi te imajo njega. Zaradi organizacije določil sicer njegova zavest pri samouveljavitvi še ne ponikne.

Njegova *moč nad stvarmi* pa je povsod *omejena na omejeno predvidevanje*. Razmerje do stvari ne vodi k posedovanju, marveč mu zagotavlja življenje. *A tudi tu se v kratkem krog sklene; kratkost obzorja pa je aktualna v vsaki točki*

²⁹ Mullach 87; prim. Diels 67: »Vsakdo ga imenuje po svojem užitku.« Michelstaedterjevo interpretacijo tega reka zasledimo v delu *Dialogo della salute*.

³⁰ Mullach, 94; Prim. Diels 8, 34.

³¹ Mullach 75; prim DK 26. »Človek v temi sebi prižge luč.«

³² V izvorniku: »Distratto nel tempo.«

površinskega razmerja. Ko mu stvar beži, človeku ubeži tudi obvladanje *lastnega življenja*; to se ne more uveljavljati v neskončnosti, ampak samo glede na končnost kroga; ne more počivati v aktualnosti, saj ga čas potiska v meje, ki so že vnaprej dane. Najsi ima vse stvari, ne more priti do sebe, do *prepričanja*. Na ta način bog φιλοψυχια človeku laska in ga *vleče za nos*.

Čeprav se veseli lastne uveljavitve, človek čuti, da mu lastna oseba ne pripada. Onstran okrožja predvidnosti, ki priskrbi bližino te ali one oddaljene stvari in presega okoliščine, pri katerih je njegova oseba zadostna, človek čuti vzburkanost drugih neskončnih volj. Stvari, ki so v njegovi zavesti in ki jim pripada njegova bodočnost, so pravzaprav v njihovi domeni.

Pod površino užitka čuti, kako tče vse, kar je izven njegove oblasti in transcendirajo njegovo zavest. Poznana (končna) zasnova iluzorične individualnosti, ki jo užitek osvetljuje, ni tako gosta, da bi iz nje ne presevala temačnosti neznanega (neskončnega). Z užitkom je prepletena *zamolkla in nenehna bolečina*. Njen glas je nedoločen, davi ga žeja do življenja v krogu določil. Ljudje se bojijo bolečine; da se je ognejo, jo pregrejejo z *vero* v neko moč, ki se zdi primerna tisti neskončni oblasti, ki jim je neznan. Nadenejo ji breme bolečine, ki jo morajo prenašati. Bog, ki ga častijo in mu vse dajejo, je bog φιλοψυχια, je užitek. To je domači, dragi, vljudni, znani bog. Obstaja pa še en bog, ki so ga ustvarili in ga plačujejo za to, naj jih obvaruje pred tem, kar presega moč posameznika in se vsem kaže kot *naključje*. Ta bog jim varuje hišo, medtem ko obedujejo, tako da je z vsem v redu. Tudi to si je izmislil premeteni domači bog, da bi ljudi še bolj imel v rokah. »Gotov si,« – tako vsem prišepetava v uho – »da si. Potrebno je, da tista Previdnost, ki te je postavila na svet, priskrbi za to, da si v njem varen. Stvarjen je bil zate! Ne obremenjuj se, le živi srečno.« –

– Toda zamolkli glas temne bolečine ne molči. Večkrat zavлада sam in strašen v plahem srcu ljudi.

Ko v sobi pojema luč, se polagoma zabriše podoba dragih stvari. Steklo zastira temo, ki je zunaj, nevidno pa postaja vidno. Ko se splet iluzij razredči, razkrajajo ali pretrže, se naenkrat *nemočni* ljudje čutijo prepuščeni milosti tega, *kar je izven njihove domene*, milosti tega, *česar ne vedo*. *Strah jih je, a ne vedo, česa jih je strah*. *Ubežati hočejo smrti, a zdaj že nimajo več izvožene poti, ko si v iskanju končnih stvari za beg umišljajo končne stvari*.

Otroci žive, kot bi živeli le začasno. Pri njih je ta splet daleč manj določen, toliko bolj pa je raznolik in neurejen: tu je gost in svetel, tam tanek in temačno prozoren. Otroci vedo za take radosti, ki jih ljudje več ne poznajo. Mnogo pogosteje so prepuščeni tem strahovom. Ko iščejo počitka od svojih podvigov in načrtov, ko se znajdejo v osami in jih v bližini nič ne pritegne k brskanju, h kraji, h klepetanju ali drugim opravkom, se njihova glavica *zastrmi v temo*. Stvari se spačijo in pridobijo čudne oblike: oči jih gledajo, ušesa jim prisluškujejo, roke se stegujejo k njim. V vsaki stvari odzvanja sarkastičen posmeh in grožnja. Čutijo nadzor: strašna in mogočna bitja so tu, hočejo jim slabo. Še s kretnjami otroci mislijo »nanje«. Če zamahnejo z eno roko, morajo zamahniti tudi z drugo. »Ali pa tega ne smem storiti? ‚Oni‘ hočejo, da to storim – jaz pa tega ne bom storil, ne bom ubogal – toda potem tega ne storim samo zato, ker mislim ‚Nanje‘ – torej to moram narediti ...«. Kadar gredo skozi temno sobo, se jim zdi, da se ta neimenovana bitja oglašajo s tisočeriimi glasovi, da jih grabijo s tisočeriimi rokami, da tisočkrat zakrohota tema. Čutijo se, kot bi jih tema vpijala. Kakor zblazneli bežijo v strahu. Zakričijo, da bi postali omotični, da bi jih vsaj to zmedlo.

Nalogo, da jih zmede, si nato prevzame samo življenje. Biti živ postane že navada. *Stvari, ki ne privlačijo*, so opuščene, preostale so tesno uveržene. Splet postaja enak, otrok postane mož, ure strahov se spremenijo v zamolklo, umirjeno, vztrajno bolečino, ki pritajeno kaplja izza vsega. Ko pa se iz neznanih razlogov ta zavesa nekoliko odstre, ljudje lahko gledajo skozi luknje v njej. Tu so strašni premori. V snu jih obišečejo sanje: organizem se sprosti, doživlja temno bolečino posemeznih določil, ki so na sebi nemočna pred kontingenco. Čim se zastor utvare stanjša, se tema zdi bolj strašna. *Ἀνθρώπος ἐν εὐφρονῆ φασ ἀπει εαυτῶ? ἀποθανὼν ἀποσβεσθεῖς. Ζῶν δὲ ἀπτεται τῆ νεωτοῦς εὐδῶν* (Heraklit).³³ Sarkastični posmeh bodisi prežene bodisi skazi in izkrivi mirne domače podobe, ki bi jih nemočni ljudje radi zadržali pred sabo; zgrne se nad nje v temi ukora in grožnje. *Σταζει δ' ἐν θ' ὑπνῶ προ καρδιας / μνησιπημῶν πονος καὶ παρ' α- / κοντας ἦλθε σωφρονειν* (Ajshil, *Agamemnon*, 179 sled.).³⁴ Prebudijo se iz sna, razprejo oči v temi ... in rešilna vžigalica jih zopet pomiri – tu ob meni je draga žena – tam ponošena obleka, portreti znanih sorodnikov – vse drage, drage znane stvari – »Prav, prav – koliko je ura? Joj! kako pozno je – in jutri moram vstati, preklete sanje – bog kakšne sanje! – torej jutri ... no,

³³ Mullah 75, DK 26. »Človek si v noči prižge luč; umirajoč ugasne. Toda živi je v spanju podoben mrtvemu.«

³⁴ »Kaplja v snu nad srcem bolečina kesanja; poraja se modrost v tem, ki je noče.«

moram hitro zaspati.« Pomirjeni se ljudje spet vrnejo v temo; spet se razkrojijo podobe, ki so jih oči ujele. Načrti za jutri in pojutrišnjem so opuščeni – človek je spet brez imena in priimka, brez soproge in sorodnikov, brez oprave, brez oblek, sam, nag, z očmi, uprtimi v temo. – Αποσβεσθεijs οψεις εγρηγορωs αλπεται ευδοντος (Heraklit).³⁵ Vsak občutek se zdi neskončno dolg; zdi se jim, da se pred njihovimi očmi točke brezdaljno oddaljujejo, da majhne stvari postajajo strašno velike in da jih *neskončnost vpija*; v tesnobi iščejo rešilno desko, oporno točko, vse se razkrajaja, vse popušča, beži, se oddaljuje in nad vsem vlada porogljivo smejanje: »Uh uh uh uh uh uh uh ... nič, nič, nič, si nič, vem, da si nič, vem, da se temu zaupaš, in zmaknil ti bom tla pod nogami, vem, kaj si obljubljaš in česa ne boš držal, kot si vselej obljubljal in nikoli držal – ker si nič in nič ne moreš, vem, da nič ne moreš, nič, nič, nič.« Zdi se mu, da čas ne teče, da mu v preteklost odlaga hotenje; tesnobni strah ga objema, da ni storil tega, kar bi mu dalo možnost, da lahko zdaj, ob pravem času, kaj stori. Od vsepovsod ga tlači neznano. Občutek ima, kot bi hodil nazaj v času. Zdi se mu, da sam razpada – tako kot truplo, ki smo ga prej hranili v brezračnem prostoru, nato pa ga damo na odprto. Postane prah, še preden smo ga spravili na zrak.

122

Čuti, da je že zdavnaj umrl, a še živi in se boji smrti. Pred časom, ki mu počasi in neizprosno prihaja nasproti, je kot mrtvak. Čuti se nemočnega in nespособnega, da bi ozdravel; venomer ga tare bolečina smrti.³⁶ Ta bolečina združuje vse, kar živi in nima v sebi življenja, vse, kar živi brez prepričanja, vse stvari, ki jih je strah smrti, čim žive. Ta strah kaplja v vsakem trenutku življenja, nihče pa ga ne pozna in mu celo pravi radost; ko pa ga vpija v nočnih strahovih in v samoti, ga vsakdo začuti, nihče pa, ki se v luči dneva razglašaja za veselega in zadostnega in samozadovoljnega, ga ne želi izpovedati. Toda v vseh mislih in na vseh ustih je, ko se razkaže v posameznih dejstvih: zdi pa se, da je takšno *nemoč* povzročila zgolj neka določena stvar. Zato človek meni, da je ta nemoč omejena na določen vidik. Poimenuje jo z različnimi imeni: kesanje, melanholija in dolgočasje, bes, bolečina, strah, »prevelika« sreča.

Kesanje zaradi nekega dejanja pa se ne zaključi s dejstvom, da se kesaš; kesanje je strah za svoje življenje, ki je bilo uničeno v nepopravljivi preteklosti. Zato

³⁵ Mullach 75, DK 26. »Ko zatisne oči, je zbujeni podoben spečemu.«

³⁶ Michelstaedterjeva opomba: »Ko Elektra zve za Orestovo smrt, ji ta odvzame razlog za življenje, saj je vanj polagala svoja upanja. Zato ne vzkligne zgolj retorično ‚čutim smrt‘ ali ‚umrem‘, marveč pravi: ολωλα τηδ'εν ημερα («umrla sem ta dan»), nato pa še vzkligne: απωλομην δυστηνος, ουδεν επι.ετι («umrla sem nesrečnica, zdaj nisem nič več») (Sofokles, *Elektra*, 674, 676).

pa se človek čuti živega in hkrati nemočnega pred bodočnostjo – to je neskončna muka, ki izpodjeda srce.

Melanholijo in *dolgčas* ljudje pripisujejo stvarim, kot bi te bile melanholične ali dolgočasne; ta dva občutka pa sta pravzaprav strah pred neskončnostjo, ki se poraja, ko te stvari kakorkoli že prekinejo splet iluzije. Tedaj človek izkusi bolečino nebity in se v nemočnem hotenju čuti izgubljenega, prepuščenega neznanemu.³⁷

Ljudje mislijo, da je *strah* omejen na dano nevarnost. Strah pa je groza pred neskončno temo, kakršno občuti, kdor se čuti nemočnega pred njo, ker je zunaj njegove oblasti. Da je taka nemoč neskončno dolga, je tu vsakemu dobro vidno: ljudje umirajo od strahu, ali če že ne umrejo, se v par minutah postarajo za cela desetletja; uničenje osebnosti je razvidno v tem, da ji strah jemlje vsako moč (Lukrec, III, 157: *concidere ex animi terrore videmus / saepe homines*).³⁸ Oseba v strahu še tega ne stori, kar je zmožna. Ali pa obratno: ker ne morejo prenašati nevarnosti, se ljudje podajajo v gotovo smrt tako kot kokoši, ki v strahu pred kolesarjem z varnega roba skočijo na sredo ceste pred kolo in se pustijo zmaštiti.³⁹

Ihta je nemočna pred storjenim početjem ali pred večjo močjo drugega: večja se, tako da se napaja s sabo. Zato pravi filozof: *ηαλεπον θυμω μαχεσθαι ψυχης γαρ ωνεεται* (Heraklit).⁴⁰

³⁷ Michelstaedterjeva opomba: »Priložnosti melanholičnega dolgočasnja: 1. *monotonost*, ki pri človeku izčrpa vrednost stvari; zaradi nje se čas zdi neskončen; 2. ugotovitev, da je *individualnost* drugega iluzorična, ko *stopi v očit stiku z našo* – (ko se voznik ponoči pelje skozi spečo vas, pomiluje ljudi v tistem nepomembnem kraju in se srčno veseli svojega gotovega cilja; nasprotno pa čuti človek, ki bdi v kaki sobi v teh vaških hišah, saj se veseli svojega delavnega in koristnega bdenja ali pa bližnjega počitka: ta pomiluje neznanca na poti, čigar potovanje se mu zdi brez konca); 3. ozirati se nazaj in gledati na *svoje preteklo življenje*, ki je bilo najprej polno neskončnega upanja, nato pa zapuščenega, zastrto, izdano zaradi udobja, strahopetnosti, prilagajanja: življenje se zdi toliko bogatejše, kolikor je dajši čas, ki nas loči od tistih dni.«

³⁸ »Pogosto vidimo, kako ljudje propadejo zaradi strahu v duhu.«

³⁹ Michelstaedterjeva opomba: »Gnus ni drugo kot strah. Gnus izkušamo pred stvarmi, ki se nas dotikajo ali se nas lahko dotaknejo in pred katerimi smo nemočni, pa čeprav so manjše od nas. Mislim na vse tiste majhne živalice, ki se tiho priklatijo do tebe in so mehke ali splozke ali lepljive na dotik in ki so tako hitre, da jih ne moreš ujeti. – Gnus spriči zla, omedlevica zaradi slabega sta značilna za našo nemoč.«

⁴⁰ Mullach 69, prim. DK 85: »Težko je bojevati se z besom; kajti kupuje za ceno duše.«

Ljudje menijo, da je *bolečino* zaradi izgube ali utrpele škode omejena na izgubljeno ali poškodovano stvar. Bolečina pa je pravzaprav groza pred razodetjem nemoči lastne iluzije: je ta nezgoda, ona bolezen, je smrt, je propast, je trenutek, ko se dane, znane stvari sesujejo: – skrivnost zaloputne vrata mirne, svetle sobe, v katerem te prijetno greje to ali ono upanje, in se posmeje: »Tu sem. Imel si se za varnega, a nisi nič.«

Slednjič »prevelika« sreča nenadoma zgrne predse vse, za kar je nekdo živel in čemur je pripisoval absolutno vrednost. S tem mu ukrade razlog za življenje, saj ga ne poteši, marveč ga žene v nadaljnje hotenje brez znanega predmeta, v nemoč. Če je vrzel, ki jo je povzročila izguba, mogoče še zapolniti, s tem da človek prepušča utvaram in prilagaja vsakršnemu življenju, ti presežna sreča zares odvzame razum, z njo zblazniš ali umreš – zato je rečeno: *ελαιου δεων ο λυχνος σβεννυται, ελαιου δε φλεοντος απεσβεσθη*.⁴¹ –

Povsod je ista bolečina življenja, ki se ne more potešiti, čeprav se ima za potešeno. Razgrne se, ko zavest stopi v stik s tokom drugih zavesti. Kratkotrajni iluziji se razodene njena nemoč. Obupana je in hoče. Ne počiva več na danih stvareh, ki so v varnosti čakale na njeno bodočnost.

In prekinjen glas užitka, ki pravi: *Ti si*, sedaj sliši samo zamolklo žuborenje razločene bolečine, ki pravi: *Ti nisi*, pa čeprav še vedno sprašuje po življenju.

* * *

V svoji ljubezni do svobode je Sokrates imel za nečastno, da je podvržen zakonu težnosti. Menil je, da je dobro v tem, da si od težnosti neodvisen. Težnost nam namreč ne dopušča, tako se mu je zdelo, da se povzdignemo do sonca.

Biti neodvisen od težnosti pomeni ne imeti teže: Sokrat si ni privoščil oddiha, dokler ni od sebe odpravil vsake teže. Ko pa mu je pošlo upanje na svobodo in sužnost, na nujo zemlje in voljo sonca, ni vzletel k soncu, pa ni niti ostal na zemlji, ni bil ne svoboden ne suženj, niti srečen niti nesrečen. Nimam več kaj povedati o njem.

⁴¹ »Svetilka ugasne zaradi pomanjkanja olja, preveč olja pa jo zaduši.«

Platon je videl, kaj se je zgodilo z učiteljem, in se vznemiril. Ker je gojil isto veliko ljubezen, čeprav ji ni bil tako obupano vdan, se je umaknil v razmišljanje. Splačalo se je najti ukano (μηχανημα), s katero bi se človek lahko vzdignil do sonca – in premikastil težnost – *ne da bi izgubil težo, telo, življenje*. Dalj časa je razmišljal in iznašel *makrokosmos*. Jedro nenavadnega stroja je bila velika in močna jeklena sfera, ki jo je iz najljubeznivejše skrbi do višav napolnil z *Absolutom* – danes bi sicer rekli, da je iz nje potisnil zrak. – S tem občudovanja vrednim sistemom naj bi se dvignil, ne da bi izgubil lastno težo – ne da bi krčil lastno žitje.

Odhod so spremljale same drzne nade in zrakoplov se je naglo vzdignil nad nižjimi plastmi atmosfere.

»Vidite, kako se dvigujemo *po sami volji absoluta*,« je vzkliknil Platon učenecem, ki so bili ob njem, in namigoval na lesketajočo se kroglo, ki jih je vlekla v svojem bliskem vzponu.

»Po *njeni kreposti* gremo k soncu, kjer težnost več ne vlada, in se polagoma rešujemo njenih spon.«

125

(– Pravzaprav danes pravimo, da vzrok, zaradi katerega se balon dvigne, ni »njegova želja po vzponu«, marveč *padanje* zraka, ki je težji od njega. –)

Toda Platon se je navduševal nad opojnostjo *poviševanja* in vzkliknil, uprt v kroglo, napolnjeno z absolutom: »Občudujte našo dušo!«

Učenci niso razumeli, a jih je zajela vrtoglavica in slabost zaradi vzleta. Osuplo so gledali učitelja in kroglo in zemljo, ki je nenehno bežala pod njimi. –

Ko pa so dospeli do meja atmosfere, se je hitrost zrakoplova zmanjšala; stroj se je zacingal in se povsem ustavil v ravnotežju sredi zračnega morja. Ni mogoče ubežati atmosferi – treba se je zadovoljiti z jadranjem na njenem površju. In upanja? Sonce? Samostojnost? Učenci so se nemo proseč zastrmeli v učitelja.

Tedaj je Platon *pogledal navzdol* in, glej, *στηρχε αυτο μεγαλοπρεπεια και ~εωρια παντος μεν χρονου πασης δε ουσιας*,⁴² razveselil se je in rekel

⁴² Platon: *Država*, 486 a: »Razprl se mu je veličasten pogled na ves čas in vso bit.«

učencem, ki so bili z njim: »*Na višavah smo; doli vidite stvari z nizkega sveta; spodaj so, ker so težke, ker imajo težo, mi pa*« in pokazal kroglo, ki je negibno plavala nad njihovimi glavami, »*mi pa imamo ,lahkost', tukaj smo le zato, ker imamo ,lahkost'.*« Tudi njegovi učenci so se sklonili čez prsobran; strah pred praznino pa jih je premagal. Umaknili so se in stali kakor nezavestni. Niso se več drznili vstati. Ostali so kar na krovu. »*Kolikor smo tu,*« je naprej dejal učitelj, »*smo tudi mi deležni lahкости in vsakdo izmed nas ima ,lahkost', imamo telo in težo, toda ,po lahкости'.*« »Učitelj,« je rekel eden od učencev, ki se pravkar opomogel od teže osuplosti in začudenosti, – »učitelj, iz česa je lahkost?«

»Lahkost',« je začel Platon, zazrt v sijaj stvari, ki jih je njegov ostrovidni pogled lahko motril, kot bi bile blizu, »lahkost' vsebuje vse stvari; ne takih, kot so s svojo težo v nižjem svetu, marveč tiste brez teže; tako kot teža pripada telesu, lahкости pripada ,netelesno'; in če telesu pripada razsežnost, oblika, barva, vse, v kar so vpeti ljudje na zemlji, lahкости pripada nerazsežno, brezoblično, brezbarvno, duhovno. *S samim motrenjem lahкости mi, ki lahkost imamo, vidimo in zaobjemamo vse stvari, ne tako, kakor se kažejo na zemlji, ampak take, kot so v kraljestvu sonca.*«

126

– Učenci so poslušali v tišini, oko jim je bilo uprto v slepeče bleščanje jekla, nihče pa ni hotel priznati, da ničesar ne vidi; vsakokrat so spodbujali učitelja, naj pove kaj več. In tedaj je spregovoril o čudesih, ki jih je njegov ostrí pogled razložil, čeprav so bila drugim zastrta; stvari na površju zemlje so se mu zaradi omotične globine pokazale, kot bi bile zbrane na nove, osupljivo lepe načine. Ta nova bitja je poimenoval ideje in o njih pravil, da so bile vse v »lahkosti«, – in da jih vsak lahko vidi. Slepí učenci so se prepuščali sugestijam njegovih videnj. Najsi se je zemlja ponoči zakrila, najsi so oblaki pokrili razgled, najsi so mu omagale oči, Platon je nadaljeval in iz spomina vlekél podobe, ki so se najdlje ohranile. Povezoval jih je s čudnimi domislicami in z besedami dajal jesti sebi in drugim.

Mínili pa so dnevi, meseci, leta – življenje se ni spreminjalo in ni bilo upanja na spremembo. Prebivalci lahкости in tudi sam Platon so se postarali: kajti kraljestvo sonca je bilo daleč. Kot ni dajal niti sreče, niti miru, niti svobode bleščeč odsvit stroja, napolnjenega z absolutom, prav tako ni dajal niti večne mladosti.

Ker je umanjala vsaka pot k rešitvi, vsaka dejavnost, ki bi jih sprostila, je duh učencev drsel v temno obupano topost. Toda nekega dne je nekdo izmed njih, bolj drzen in manj pokoren, opazil, da je učitelj, ko je govoril, imel oči vedno uprte v oddaljeno zemljo. Sklonil se je čez prsobran in videl praznino; napejal je oči na stotino načinov, da bi kaj razločil, a ni videl drugega kot oddaljeno meglo, skozi katero se je prepletalo lesketanje voda in temnih zemeljskih mas. Vse to ni bilo niti najmanj podobno temu, kar je učitelj opisoval. To pa ni bil človek, ki bi *popustil* iz strahu pred praznino tako kot preostali tovariši. Strah je v njem dozorel in se spremenil v načrt; to je podžigalo njegovo vnemo. V svojem zavistnem srcu je namreč težko prenašal, da je slep tam, kjer je učitelj jasno videl. Sklenil je, da iznajde način, da se vrne na zemljo. Od tistega dne je z vsako skrbjo začel preučevati genialni stroj, ki jih je vzdignil. S premetenimi vprašanji je od učitelja izvedel, kar je hotel. V kratkem si je nabral natančno poznavanje vseh *naprav*.

Slednjič je stopil naprej in tako govoril staremu Platonu:

»Učitelj, praviš, da imamo lahkost?«

»Seveda.«

»In vsaka stvar, kolikor je lahka, je taka zaradi prisotnosti lahkosti?«

»Nedvomno.«

»Nasprotno pa je lahkost taka, da lahko s svojo prisotnostjo vsako stvar naredi lahko.«

»Drži.«

»Učitelj, zakaj ne bi mogli zajeti nekaj zraka in ga stlačiti v lahkost? Če sem prav razumel, bi zrak izgubil svojo naravo, izgubil bi težnost in bil tudi sam deležen lahkosti.« To je rekel in umolknil. – Platon je s svojim daljnovidnim pogledom precej časa gledal v njegove kratkovidne oči. Uvidel je, da ga izdaja. Toda mladi učenec je poznal mehanizem, premočrtno je razmišljal. Platon se ni mogel ogniti njegovemu sklepu. Sam je spoznal, kaj in kje je sam pogrešil. Zdaj je bil že star in ni mogel zahtevati, da bi se mladi učenec odrekel življenju. –

Povesil je glavo in rekel mladostniku: »Dobro, naredi tisto, kar moraš.« Učenec se je naprezal pri zračnem ventilu, Platon pa ga je melanholično opazoval. Toda tudi njemu je vrtoglava višina, zrak, ki ga ni bilo mogoče vdihovati – pomanjkanje vsega, kar je ljudem drago v življenju in poslih –, negibnost vseh stvari v krogotoku dneva in noči – vse to mu je dajalo občutek praznote, ki je njegove besede niso mogle zapolniti in ki ni bil kaj dosti drugačen od strahu. Ko je zrak začel siliti v kroglo, je njegovo sikanje prebudilo učence iz njihove otopenosti. Tudi Platon je začutil, da se mu staro srce polni; ξηροῦ ψυχῆ⁴³ so napojile stare želje.

Zrakoplov se je spuščal navzdol in učenci so se vrnili k življenju. »Spuščamo se! Spuščamo se!« Drugega niso znali reči, te besede pa so ponavljali kar naprej in se jih niso mogli nasititi. Dajale so jim veselje, ko so že obupali: veselje, da lahko stopiš na trdno zemljo, da si se izvlekel iz tiste strašne, omotične samote.

Če je Platon z mešanimi občutki opazoval, kako zrak sili v kroglo, so sprememba in nova upanja oživila učence. Še bolj radovedni zaradi mnogoterih stvari, ki so zdaj začenjale škiliti z zemeljskega površja, so se strnili okoli Platona in ga nadvse spodbujali, naj spet spregovori.

128

In Platon – bodisi iz ljubezni do pripovedovanja, ki je značilna za starce, bodisi iz navade, ki se je je navzel v dolgih letih – je naprej opisoval, kar se mu je že razgrinjalo pred očmi. Ker je zdaj v zrakoplovu že bil zemeljski zrak in ker je njegov vid opešal, tudi njegove razlage niso bile več jasne in se niso več ujemale s tem, kar je vedno učil. Predmet njegovih skrbi so postali najbližje in najbolj oddaljeno, najtesnejše, vselej različno obzorje, in razni vidiki samih stvari.

– Zemlja se je medtem bližala in oči učencev so žarele v neučakanosti. Kakor je v naravi stvari, je tedaj izdajalec nastopil namesto učitelja. Mehanizem je poznal z vso natančnostjo in je zato spregovoril kot učitelj, *čeprav ni videl nič razločnega*, marveč le *iz privajene navade*. Bolj kot na tisto, kar se je kazalo pogledu, se je s svojimi besedami osredotočil na delovanje mehanizma in na obnašanje zraka v lahkosti. – Ko so pristali, je začel tlačiti to in ono stvar v kroglo in razglašati »lahkost« stvari, nato jih je začel opazovati v njihovih vzajemnih razmerjih. In ker je bil med njimi in ne nad njimi, se je lahko le

⁴³ Prim. Mullach 71–74, DK 118. »Suha duša« pri Heraklitu označuje vednost.

premikal od ene do druge. S svojim mehanizmom je začel θεωρειν υπερ πασης της ουσιας.⁴⁴

Vsi ljudje so hodili k njemu, da bi kupovali *blago*, ki je prihajalo iz *absolutnosti*. Bil je stvaren človek; izbiral je blago, ki je bilo v modi in je bolj ustrezalo videzu, potrebam in okusom svojih odjemalcev. Na izdelke je natisnil ime tvrdke in napis »lahkost«. Ljudje so bili navdušeni, saj so lahko govorili, *da blago prihaja z neba, a ga je mogoče uporabljati prav tako, kakor bi bilo s te zemlje.*

Ta človek je bil Aristoteles.

Prevedel Jan Bednarik

⁴⁴ »Teorizirati o celi biti.«